

Biblioteka XXI wieku, funkcjonująca w społeczeństwie informacyjnym¹ – które charakteryzuje nie tyle rozwinięta technika przetwarzania i przesyłania informacji, ile przede wszystkim wykształceni ludzie korzystający z tej technologii – staje się nowoczesnym centrum multimedialnym. To, co na początku XX wieku było jeszcze oczywistym priorytetem, czyli koncentracja na zbiorach (podlegających procesom gromadzenia, opracowania i udostępniania), transponowano w nową, cyfrową rzeczywistość, uwzględniając to, że decydującym czynnikiem w systemie bibliotecznym są już nie zbiory i procesy, którym owe zbiory podlegają,

1 *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2014 r.* <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spolczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-w-2014-r-2,4.html> [dostęp online: 15.09.2018]; R. MALESA: *Działalność bibliotek publicznych wobec wyzwań społeczeństwa wiedzy i informacji*. W: *Kulturotwórcze i edukacyjne funkcje bibliotek publicznych. Teoria i praktyka*. Red. A. HAS-TOKARZ, R. MALESA. Lublin 2011, s. 13–22. Zob. też: *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2010–2014*. <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spolczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-wyniki-badan-statystycznych-z-lat-2010-2014,1,8.html> [dostęp online: 15.09.2018]; J. JASIEWICZ: *Kompetencje informacyjne młodzieży*. Warszawa 2012, s. 30–38; *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2007–2011*. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/nts_spolecz_inform_w_polsce_2007-2011.pdf [dostęp online: 15.09.2018]; *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2004–2007*. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/NTS_spoleczenstwo_informacyjne_w_Polsce_2004_2007.pdf [dostęp online: 15.09.2018]; T. GOBAN-KLAS: *Spółeczeństwo informacyjne i jego teoretycy*. W: *W drodze do społeczeństwa informacyjnego*. Red. J. LUBACZ. Warszawa 1999, s. 29–54; J. MĄCZYŃSKI: *Globalne społeczeństwo informacyjne. Wybrane kwestie adaptacyjne*. W: *Rewolucja informacyjna i społeczeństwo. Niektóre trendy, zjawiska i kontrowersje*. Red. L.W. ZACHER. Warszawa 1997; M. BANGEMANN: *Europe and the Global Information Society. Recommendations of the Bangemann Group to the European Council*. 1994. <http://europa.eu.int/ISPO/infosoc/backg/bangeman.html> [dostęp online: 15.09.2018].

w tym także prewencja i konwersja zasobów, ale człowiek – jego relacje z innymi zmiennymi w systemie (zdefiniowanym przez Annę Sitarską², charakteryzowanym m.in. w odniesieniu do procesów, zasobów i otoczenia) przekładające się na możliwości rotacji księgozbioru, w tym na nieodzowność digitalizacji. Potrzeby użytkownika wyznaczają kierunki gromadzenia zbiorów, skłaniają specjalistów do tworzenia m.in. nowych technik i oprogramowań służących opracowaniu (np. kody kreskowe), wyszukiwaniu (np. bazy danych, katalogi centralne i rozproszone) oraz udostępnianiu (np. samoobsługowy system *self-check*)³. Idea przekształcania biblioteki publicznej w mediatekę czy biblioteki szkolnej w *media center*, sprawia, że tym, co jest najbardziej oczekiwane i widoczne dla użytkownika, stała się zaawansowana technologia. Informatyzacja wszystkich sektorów życia publicznego w tzw. społeczeństwie sieciowym stopniowo prowadzi jednak do izolacji jednostek i kryzysu więzi międzyludzkich. Bibliotekarz zatem nie może ograniczyć się wyłącznie do wdrażania nowych technologii w gromadzeniu, opracowywaniu i udostępnianiu zbiorów. Większość publikacji jest dostępna w internecie lub znajdzie się tam w przeciągu kilku lat. Biblioteka musi świadczyć przede wszystkim usługi kluczowe dla współczesnych czytelników, a ponadto ciągle uatrakcyjnić kierowaną do nich ofertę. Jednocześnie powinna pozostać miejscem spotkań, miejscem wychowania i inspirowania. Imprezy biblioteczne są doskonałą okazją do przełamania stereotypu tej instytucji jako bezbarwnej, skostniałej i nieprzyjemnej, do ukazania bogatej oferty oraz wykształcenia w młodych ludziach nawyku odwiedzania biblioteki (czytelniczy coraz częściej postrzegają bibliotekarza jako animatora kultury)⁴.

Biblioteki i ich rozwój stanowią istotną kwestię w założeniach określających funkcjonowanie Unii Europejskiej, ponieważ działalność tych instytucji związana jest z projektem utworzenia Globalnego Społeczeństwa Informacyjnego⁵. Polskie biblioteki chętnie korzystają z dofinansowań, które pozwalają na

2 A. SITARSKA: *Systemowe badanie bibliotek. Studium metodologiczne*. Białystok 2005, s. 61–69.

3 M. НАНОТКО: *Komputeryzacja bibliotek naukowych w Polsce*. „Konspekt” 2004, nr 19. <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/19/nahotko2.html> [dostęp online: 15.09.2018].

4 Poglębiona analiza oferty kulturalnej bibliotek adresowanej do młodego odbiorcy znajduje się w publikacji M. GĘBORSKA: *Biblioteka aktywnie promująca książkę dziecięcą*. Warszawa 2018.

5 Mimo że działalność biblioteczna nie uległa kodyfikacji, to jednak od lat 80. XX wieku zagadnienie rozwoju bibliotek w kontekście cyfryzacji czy społeczeństwa informacyjnego pośrednio pojawia się w różnych dokumentach i planach unijnych, jak m.in.: biała księga (1993); raport Bangemann (1994); zielona księga (1996); eEurope – An information society for all (1999, 2000, 2003, 2005); strategia lizbońska (2000); i2010 – European information society 2010 (2005). Por. *Społeczeństwo informacyjne. Istota, rozwój, wyzwania*. Red. M. WITKOWSKA, K. CHOLAWO-SOSNOWSKA. Warszawa 2006, s. 30.

wprowadzenie standardów międzynarodowych. Fundusze europejskie przyznawane są tym placówkom, które przygotowują spójne merytorycznie i finansowo projekty dotyczące popularyzacji literatury lub związane z cyfryzacją czy informatyzacją, zgodne z przyjętym kierunkiem rozwoju⁶. Strategię biblioteki wyznacza jej misja zapisana w statucie, który z założenia powinien być zgodny z narodowym ustawodawstwem bibliotecznym i okołobibliotecznym oraz konstytucją (gwarancja wolności słowa, równości w dostępie do informacji i bezpłatności usług)⁷. Początkowo na formułowanie misji bibliotek wpływ miały przede wszystkim amerykańskie standardy ilościowe, tworzone przez American Library Association (ALA) w drugiej połowie XX wieku, które traktowane były jako wzór i jednocześnie wskazywały poziom, który w pozostałych krajach starano się osiągnąć. Niemały był tu wpływ departamentów ALA – Association for Library Service to Children (ALSC), planującego usługi dla dzieci, oraz Young Adult Library Services Association (YALSA), wyznaczającego standardy usług dla nastolatków od 12 do 18 roku życia⁸. Szybko jednak zwrócono uwagę na

6 Podpisanie umowy o dofinansowanie. <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/skorzystaj/obowiazki/> [dostęp online: 15.09.2018].

7 Informacje dotyczące standardów obowiązujących w polskich bibliotekach można znaleźć w wielu opracowaniach naukowych, takich jak: J. CIECHORSKI: *Ustawa o bibliotekach – komentarz*. Warszawa 2012; G. GMITEREK: *Biblioteka 2.0*. Warszawa 2012; M. ANTCZAK: *Rola bibliotek i bibliotekarzy szkolnych*. Łódź 2010; M. DRZEWIECKI: *Nowoczesna biblioteka*. Warszawa 2010; J. KOŁODZIEJSKA: *Biblioteki publiczne w strukturze społecznej*. Warszawa 2010; „Nowe Media w Bibliotece”. Dodatek do „Poradnika Bibliotekarza” 2010, nr 11; J. WOJCIECHOWSKI: *Biblioteka w komunikacji publicznej*. Warszawa 2010; „Biblioteki Publiczne w Liczbach” z lat 1999–2009; *Dzieci, młodzież – Internet – biblioteka*. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży. Red. G. LEWANDOWICZ-NOSAL, E.B. ZYBERT. Warszawa 2009; *Internet w bibliotece dla dzieci i młodzieży. Od teorii do praktyki. Poradnik*. Red. G. LEWANDOWICZ-NOSAL. Warszawa 2009; *Nowoczesna biblioteka. Materiały z ogólnopolskiej konferencji SBP 29–30 maja 2009*. Red. M. DRZEWIECKI. Warszawa 2009; J. KOŁODZIEJSKA: *Szerokie okno biblioteki*. Warszawa 2006; *Biblioteki wobec nowych zadań*. Red. E. GŁOWACKA. Toruń 2004; *Biblioteki szkolne*. Wytyczne IFLA/UNESCO. Warszawa 2003; G. LEWANDOWICZ: *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań*. Warszawa 2003; *Standardy biblioteczne. Wzorce i doświadczenia Unii Europejskiej*. Red. J. WOŁOSZ. Warszawa 2003; *Biblioteki powiatowe w Polsce. Informator*. Warszawa 2002; *Biblioteki publiczne wielkich miast. Ogólnopolska konferencja, Wrocław 5–7.11.2002 r.* Red. J. SŁOWIK. Wrocław 2002; B. BUDYŃSKA, A.M. KRAJEWSKA: *Biblioteki publiczno-szkolne. Biblioteki usytuowane w szkołach*. Warszawa 2002; *Działalność bibliotek publicznych. Standardy międzynarodowe IFLA/UNESCO*. Red. M. KISIŁOWSKA. Warszawa 2002; L. BILIŃSKI: *Biblioteki publiczne końca XX wieku*. Warszawa 2001; *Polskie bibliotekarstwo w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej. Materiały z ogólnopolskiej konferencji towarzyszącej Krajowemu Zjazdowi Delegatów SBP Warszawa–Miedzeszyn, 8–9 czerwca 2001 r.* Red. M. SZYSZKO. Warszawa 2001; B. GRONIEWSKA, M. GUTRY: *Biblioteki dla dzieci i młodzieży*. Warszawa 1954.

8 Więcej informacji o działalności tych departamentów znajduje się w dalszej części rozprawy (zob. podrozdział 3.1).

zagadnienie jakości usług świadczonych przez biblioteki, a także ich współpracy, co znalazło odzwierciedlenie w wytycznych tworzonych u progu XXI wieku. Nowoczesna biblioteka opiera swój statut na międzynarodowych normach PN-EN ISO 9001:2009 Systemy zarządzania jakością – Wymagania oraz ISO 9001:2015-10 Systemy zarządzania jakością – Wymagania⁹, określających kryteria, które powinien spełniać system zarządzania jakością w organizacji. Podstawą tych norm jest pojęcie jakości rozumianej jako spełnienie lub przekroczenie wymagań klienta dzięki realizacji ośmiu zasad (nawiązanie do cyklu Williama Edwardsa Deminga), takich jak:

- zorientowanie na klienta (dostosowanie do popytu);
- przywództwo (silny styl kierowania);
- zaangażowanie ludzi (zasoby niematerialne organizacji);
- podejście procesowe (skuteczność i efektywność organizacji);
- systemowe podejście do zarządzania (dostrzeganie zależności);
- ciągle doskonalenie usług;
- rzeczowość w podejmowaniu decyzji (np. analiza SWOT);
- obopólne korzyści w relacjach z dostawcami¹⁰.

Specjalne zalecenia dla bibliotek zostały określone również w dokumentach o znaczeniu międzynarodowym, przygotowanych przez organizację The International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA (Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich). Popularyzacja literatury stała się jedną z wytycznych IFLA i przez to również częścią misji bibliotek, które zdecydowały się owe standardy wprowadzić.

IFLA wydała następujące dokumenty zawierające wytyczne dla bibliotek dziecięcych i młodzieżowych:

- *Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących niemowlęta i małe dzieci (do 3 lat)*, 2007¹¹;
- *Wytyczne dotyczące usług w bibliotekach dla dzieci*, 1991, nowelizacja: 2003¹²;
- *Wytyczne dla bibliotek obsługujących młodzież*, 1997, nowelizacja: 2008¹³.

9 Nieprzetłumaczona jeszcze najnowsza wersja standardu, którą 7 października 2015 roku zastąpiono normę PN-EN ISO 9001:2009, wprowadzając zmiany w szczególności ważne dla instytucji usługowych.

10 Norma PN-EN ISO 9001:2009 Systemy zarządzania jakością – Wymagania.

11 *Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących niemowlęta i małe dzieci (do 3 lat)*. <http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/100-pl.pdf> [dostęp online: 15.09.2018].

12 *Wytyczne dotyczące usług w bibliotekach dla dzieci*. <https://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/guidelines-for-childrens-libraries-services-pl.pdf> [dostęp online: 15.09.2018].

13 *Wytyczne dla bibliotek obsługujących młodzież*. <https://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ya-guidelines2-pl.pdf> [dostęp online: 15.09.2018].

Opublikowała także deklarację, w której uwzględniono wpływ nowych technologii na rozwój młodego człowieka i jego postrzeganie roli bibliotekarza – *Internet i biblioteki dla dzieci* (2006)¹⁴.

Koordynatorem pracy związanej z wytycznymi była Sekcja Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży IFLA. W standardach precyzowano znaczącą funkcję bibliotek dziecięcych w krajowych sieciach bibliotecznych oraz ich zadania, za które przede wszystkim uznano rozwijanie kultury czytelniczej, a także zapobieganie analfabetyzmowi funkcjonalnemu poprzez kształtowanie umiejętności korzystania z informacji i nowych mediów oraz odpowiednie formy pracy i działalności bibliotecznej. W wytycznych odwoływano się do międzynarodowej Konwencji o prawach dziecka (1989), podkreślającej prawa każdego dziecka do rozwoju wszystkich swoich możliwości, wolnego i bezpłatnego dostępu do informacji, dokumentów i programów, bez względu na wiek, rasę, płeć, język, religię, pochodzenie narodowe i kulturalne, warunki socjalne oraz indywidualne umiejętności jednostki. *Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących niemowlęta i małe dzieci (do 3 lat)* powstały w wyniku dwuletniej współpracy sekcji bibliotek publicznych, bibliotek obsługujących publiczność o specjalnych potrzebach, bibliotek dla dzieci i młodzieży, bibliotek szkolnych i centrów informacji, bibliotek dla niewidomych, dla populacji wielokulturowych i dla dużych miast, dzięki czemu w zaproponowanych rozwiązaniach zostało uwzględnione zróżnicowanie placówek obsługujących młodego czytelnika.

Usługi dla niemowląt i małych dzieci uznano za sprawę fundamentalną, a pierwszy kontakt dziecka z biblioteką, według założeń, powinien być doświadczeniem społecznym, które wyzwala ciekawość i wyobraźnię. Szczególną uwagę zwrócono na rolę biblioteki w zakresie takich problemów społecznych, jak stres wynikający z życia w wielkim mieście, a także skutki zarobkowej emigracji rodziców (zjawisko tzw. eurosierot). Podkreślono, że biblioteka powinna zapewnić możliwość dostępu do swoich zbiorów wszystkim dzieciom, a jeśli w tradycyjnej formie miałby on być utrudniony, to zadaniem placówki jest wprowadzanie innego rozwiązania, np. takiego jak bibliobusy. W związku z tym, że małe dzieci nie są w stanie same dotrzeć do biblioteki, pracownicy powinni współpracować również z dorosłymi i wskazywać im na znaczenie książek, czytania, korzystania z multimediów i bibliotek w rozwoju małych dzieci. Zalecono, by w bibliotekach udostępniać materiały wielojęzyczne, tak aby dzieci z rodzin dwujęzycznych miały szansę rozwijać oba języki i kształtować więzi z każdym z rodziców. W Polsce rodziny dwujęzyczne stanowią na razie nikły procent wszystkich rodzin, ale w czasie globalizacji i powszechnej mobilności, w ciągu najbliższych lat ta sytuacja może się znacznie zmienić. Zaznaczono,

14 *Dzieci, młodzież...*

że materiały gromadzone w bibliotekach muszą być bezpieczne (np. książki w odpowiednim formacie, zabawki spełniające normy bezpieczeństwa ustalone w danym kraju), a sposób ich udostępniania należy dostosować do możliwości dzieci (np. odpowiednia wysokość regałów).

Odnosząc wytyczne do kwestii reklamy, wskazano, że powinna ona być skierowana do rodziców (w przypadku dzieci najmłodszych) oraz do młodzieży. Promocja może być prowadzona zarówno bezpośrednio (informacja ustna, ulotki), jak i przez stronę WWW. Usługi biblioteki należy promować nie tylko w samej placówce, ale także w żłobkach i przedszkolach oraz innych miejscach, w których przebywają dzieci wraz z rodzicami, takich jak poczekalnie w przychodniach zdrowia, u dentysty, w szpitalach, organizacjach rodzinnych i społecznych, np. przez pozostawianie niewielkich kolekcji książek z obrazkami, proponowanie seansów bajek i głośnego czytania poza biblioteką. Najważniejsze jest jednak, aby biblioteka była przedstawiana jako miejsce spotkań z innymi dziećmi i rodzinami, miejsce pełne radości, oferujące możliwość korzystania z różnego typu dokumentów i programów. Usługi dla dzieci powinny być dobrze zintegrowane z działalnością całej placówki. W standardach zostały ponadto przedstawione przykłady usług wzorcowych, realizowanych w różnych krajach, m.in. w Korei, ale nie odwołano się tu do polskich bibliotek. Trzeba jednak dodać, że po opublikowaniu standardów i po ich przetłumaczeniu wiele z modelowych rozwiązań zostało wdrożonych w polskich instytucjach, co zaobserwowałam podczas wyjazdów badawczych.

Ważnym aspektem w identyfikowaniu roli bibliotek są przemiany, które zrewolucjonizowały społeczne postrzeganie tych instytucji. Chodzi tu nie tyle o zmiany ustrojowe i polityczne, które objęły głównie kraje europejskie (w tym Polskę), ile o rozwój i upowszechnienie się technologii elektronicznych, które miały największy wpływ na systemy instytucji kultury¹⁵. Z jednej strony mówi się o społeczeństwie informacyjnym, w którym najcenniejszym towarem jest informacja i w związku z tym coraz częściej pojawiają się przesłanki i kalkulacje dotyczące gospodarczego znaczenia sektora kultury, z drugiej – o społeczeństwie usługowym, w którym znaczenie ma rodzaj i jakość usługi. Ponadto owo społeczeństwo w wymiarze kulturowo-społecznym kształtują obecnie przede wszystkim trzy grupy, tzw. pokolenie X – urodzeni w latach 1965–1980, ludzie niezależni i samodzielni, często pracowolicy wyznaczający i realizujący odpowiedzialne cele; pokolenie Y – „millenials!”, urodzeni po 1980, w czasach globalizacji i konsumpcjonizmu, pierwsze pokolenie podobne do rówieśników na Zachodzie, które nie boi się zmian, a wręcz te zmiany wymusza, ludzie obeznani z najnowszymi technologiami, którzy od dziecka posługiwali się komputerem,

15 S. SIEKIERSKI: *Książka we współczesnej kulturze polskiej*. Pułtusk 2006, s. 17.

mimo problemów z komunikacją bezpośrednią mobilni i szybko docierający do potrzebnej im informacji¹⁶; oraz pokolenie Z (zwane również pokoleniem C, od angielskiego słowa *connected*, czyli podłączony, w domyśle: do sieci internetowej) – urodzeni w drugiej połowie lat 90. (w Polsce datą umowną jest rok 2000), niepotrafiący funkcjonować bez internetu i mediów elektronicznych¹⁷.

Hanna Batorowska zwraca jednak uwagę na zagadnienie tzw. dojrzałości informacyjnej, podając atrybuty jednostki prawidłowo funkcjonującej w infosferze, takie jak: samokrytycyzm, refleksyjność, otwartość, etyka, racjonalność, generatywność, transcendencja czy odpowiedzialność. Dojrzałość informacyjna, według H. Batorowskiej, sprawia, że osoba wykorzystuje posiadane doświadczenie i umiejętności w zakresie zarządzania informacją i wiedzą do tworzenia nowych rozwiązań, bowiem owa dojrzałość łączy się z posiadaniem metawiedzy¹⁸. Współczesnej młodzieży, mimo dużych umiejętności w zakresie korzystania z technologii informacyjnych, brakuje swobody poruszania się w środowisku informacyjnym i umiejętności wykorzystywania znanych procedur do rozwiązywania problemów w pozostałych sferach¹⁹. W tym kontekście właśnie biblioteki publiczne wskazuje się jako instytucje, które powinny popularyzować i realizować ideę *information literacy* oraz być przewodnikiem dla dzieci i młodzieży w świecie mediów, różnego rodzaju zasobów i komunikatów.

Funkcja ta w ciągu ostatnich lat była szczególnie ważna, ponieważ w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjum z 2012 roku nie uwzględniono kształcenia zdolności informacyjnych²⁰. Twórcy reformy systemu szkolnictwa z 2017 roku wprowadzili odpowiedzialność szkoły za przygotowanie uczniów klas I–VIII „do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych

16 E. DUNAJ: *Pokolenie Y – wyzwaniem dla edukacji*. W: *Ewolucja czy rewolucja? Czas przemian – czas wyzwań*. Red. W. KOWALCZEWSKI, Z. KALISIAK. Warszawa 2012, s. 285–292.

17 P. RUSAK: *Czy należy bać się pokolenia Z?* <https://kariera.pracuj.pl/porady/czy-nalez-y-bac-sie-pokolenia-z/> [dostęp online: 15.09.2018].

18 H. BATOROWSKA: *Od alfabetyzacji informacyjnej do kultury informacyjnej. Rozważania o dojrzałości informacyjnej*. Warszawa 2013, s. 36–37.

19 Obserwacja własna na podstawie trzech lat pracy w dwóch gimnazjach i jednej szkole podstawowej w charakterze pełnoetatowego nauczyciela informatyki oraz nauczyciela bibliotekarza (pół etatu). Uczniowie potrafią używać wyszukiwarek internetowych, ale mają problem z formułowaniem zapytań informacyjnych oraz selekcją i oceną informacji. Najczęściej uważają, że najbardziej wiarygodny wynik wyszukiwania to ten, który ukazuje się jako pierwszy. Nie odróżniają wartości informacji przeczytanej np. na stronie Ściąga.pl od informacji zaczerpniętej z encyklopedii czy fachowego artykułu online.

20 R. PIOTROWSKA: *Edukacja informacyjna w polskiej szkole*. Warszawa 2011, s. 115–122. Zob. też publikację dotyczącą praktycznego wymiaru korzystania z multimediów w szkole *Edukacja medialna. Nadzieje i rozczarowania*. Red. M. SOKOŁOWSKI. Warszawa 2010.

w internecie, krytycznej analizie informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci”, ale nie sprecyzowali, w ramach jakich zajęć i w jakim wymiarze te kompetencje będą nabywane. W myśl rządowego rozporządzenia z 2017 roku biblioteki szkolne odpowiedzialne są za kształtowanie kompetencji czytelniczych, poprzez prowadzenie zajęć zapewniających kontakt z książką, i powinny współuczestniczyć w przygotowaniu uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym, natomiast w zapisie dotyczącym lekcji informatyki skoncentrowano się na umiejętności programowania²¹. Od bibliotekarzy zawsze wymagano wiele – łączenia działań edukacyjnych, komunikacyjnych, technologicznych przy jednoczesnym dbaniu o relacje i zaplecze pedagogiczno-psychologiczne. Umiejętność korzystania z informacji związana jest z alfabetyzacją oraz krytycznym myśleniem, które młody człowiek może rozwinąć wyłącznie poprzez kształtowanie kompetencji czytelniczych od najmłodszych lat. Dodatkowym problemem jest na ogół brak umiejętności komunikacyjnych oraz stosowanie w bezpośrednich relacjach równoważników zdań, czyli języka smsów i komunikatorów społecznościowych²². Współczesna książka dziecięca powinna zatem w szczególności służyć rozwijaniu języka, kształtowaniu myślenia abstrakcyjnego i analitycznego poprzez tworzenie opozycji do hipertekstualnego doświadczania codziennych komunikatów²³, przy jednoczesnym uwzględnieniu cech socjologicznych i oczekiwań pokolenia Y, czyli potrzeby różnorodności, aktywności i współtworzenia, a także tendencji do szybkiego zniecierpliwienia

21 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. Dz.U. 2017 poz. 356.

22 Młodzi ludzie mają problem z opowiadaniem wydarzeń w sekwencji: przyczyna – zdarzenie – skutek. Często w tekstach oddawanych w szkole używają na przykład 2k18 zamiast 2018, a żeby zasygnalizować, że coś ich rozbawiło, mówią „XD”. Gdy rozmawiają, skracają wyrazy, wyrzucając samogłoski, np. „nwn” (nie wiem), „bd” (będę).

23 B. BODZIOCH-BRYŁA, G. PIERUSZEWSKA-KOBIELA, A. REGIEWICZ: *Literatura – nowe media. Homo irretitus w kulturze literackiej XX i XXI wieku*. Toruń 2015; J.D. BOLTER: *Przestrzeń pisma. Komputery, hipertekst, remediacja druku*. Kraków–Bydgoszcz 2014; M. JANUSIEWICZ: *Literatura doby Internetu. Interaktywność i multimedialność tekstu*. Kraków 2013; Ł. GOŁĘBIEWSKI: *Gdzie jest czytelnik?* Warszawa 2012; M. GÓRSKA-OLESIŃSKA: *Liberatura, e-literatura i... Remiksy, remediacje, redefinicje*. Opole 2012, s. 157–173; M. FURMANEK: *Tekst, hipertekst, sieć – szanse edukacyjne*. „Chowanna” 2012, t. 2, s. 265–275; M. BOGACZYK: *Wszystko jest Tekstem? Hipertekstualność jako nowe doświadczenie literatury*. „Techsty. Literatura i nowe media” 2007, nr 3. <http://www.techsty.art.pl/magazyn3/artykuly/bogaczyko1.html> [dostęp online: 15.09.2018].

i raptowności, oraz pokolenia Z, które ceni ciągle eksperymentowanie i zmianę, umożliwiającą rozwój i dostarczającą wielu wrażeń.

Zasadniczym celem w rozprawie jest zaproponowanie modelu akcji bibliotecznych w kontekście promocji oferty kulturalnej dla dzieci i młodzieży. Termin „model” jest w pracy odnoszony do aktywności i promocji biblioteki, z wyłączeniem pozostałych aspektów jej funkcjonowania, takich jak polityka gromadzenia zbiorów czy struktura organizacyjna. W celu stworzenia modelu z uwzględnieniem kontekstu (możliwości związanych z otoczeniem zewnętrznym) i materiału empirycznego (ilustrującego oddziaływanie różnego typu uwarunkowań), modelowanie zostało przeprowadzone za pomocą aparatu strukturalnego²⁴ i opisowego. Do celów szczegółowych należą:

- przedstawienie typologii i funkcji najpopularniejszych imprez bibliotecznych dla dzieci i młodzieży;
- porównanie aktywności bibliotek;
- ukazanie biblioteki jako jednego z elementów systemu promocji książki dziecięcej.

Ocena oferty kulturalnej bibliotek skierowanej do dzieci i młodzieży, a wypracowanej w ostatnim piętnastolecu, wydaje się szczególnie interesująca, ponieważ w tym czasie instytucje te podlegały intensywnym zmianom w zakresie systemu komunikacji (nowatorskie rozwiązania elektroniczne) oraz otoczenia zewnętrznego, w tym dotyczącym zainteresowań i potrzeb czytelniczych. Celem w książce nie jest natomiast prezentacja opisów monograficznych instytucji, osób czy akcji czytelniczych, wszelkie analizy prowadzone są wyłącznie z punktu widzenia i korzyści biblioteki. Zasięg geograficzny analizy obejmuje polskie biblioteki publiczne, uzupełniają ją jednak odniesienia do kontekstu zagranicznego. Tym samym wyniki umożliwią rozeznanie w możliwościach i wypróbowanie rozwiązań, które sprawdziły się już w innych bibliotekach zarówno w Polsce, jak i zagranicą (w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, krajach skandynawskich, Hiszpanii, Francji, Niemczech). Zasięg chronologiczny został ograniczony do współczesnych działań (z uwagi na znaczną zmianę form promocji po roku 2000 i brak opracowań na ten temat), ale krótko przywołano również uwarunkowania historyczne²⁵. Zgodnie z tymi założeniami nie rozpa-

24 Istotą tej metody jest upraszczanie złożonego systemu poprzez systematyczne rozkładanie go na prostsze elementy składowe (otoczenie wewnętrzne i zewnętrzne, przykłady działań – zob. rozdziały 1–3 niniejszej monografii – oraz badania akcji ogólnopolskich i imprez czytelniczych, których szczegółowe wyniki znajdują się w publikacji M. GĘBORSKA *Biblioteka aktywnie promująca książkę dziecięcą...*). W ten sposób powstaje struktura rozważanego problemu.

25 Początki bibliotekarstwa dziecięcego w Polsce, pierwsza biblioteka publiczna dla dzieci i młodzieży (1922), formy pracy z czytelnikiem w latach powojennych i działalność

trywano szczegółowo zagadnień historycznych, jednakże przypomniano fakty niezbędne do zrozumienia niektórych zjawisk współczesnych (w szczególności rozdział 1). Podstawową metodą zastosowaną w rozprawie jest modelowanie. Wykorzystano również metodę analizy i krytyki źródeł, metodę *case study* i metodę porównawczą. Ponadto posłużono się elementami metody statystycznej i systemowej.

Książka opiera się zarówno na materiale pierwotnym, który stanowią obserwacje będące rezultatem badań empirycznych, jak i na materiale wtórnym. Poszukiwania źródeł wtórnych do pracy prowadziłam od 2010 roku, głównie w: a) bazach polskiej Biblioteki Narodowej: Książki polskie (MARC 21, od 1976), Bibliografia artykułów z czasopism polskich (1996–2004, od 2005) i Bibliografia artykułów z gazet i tygodników polskich (1996–2004, od 2005), które w grudniu 2014 roku zostały scalone i funkcjonują w ramach multiwyszukiwarki ENCORE, obejmującej rozproszone zasoby udostępniane dotychczas poprzez system MAK²⁶; b) bazach Polskiej Bibliografii Bibliologicznej (od 1995)²⁷; c) katalogu zbiorów polskich bibliotek naukowych i akademickich NUKAT²⁸. Zastosowałam metodę analizy i krytyki źródeł z zakresu organizacji i funkcjonowania bibliotek publicznych oraz promocji książki dziecięcej w Polsce i na świecie. Akty prawne analizowałam na podstawie publikacji w postaci elektronicznej zawartych w bazie Internetowego Systemu Aktów Prawnych (ISAP)²⁹. W szczególności przeanalizowałam raporty oraz publikacje dotyczące stanu bibliotek i czytelnictwa w Polsce, w tym raport przygotowany przez Bibliotekę Narodową – którego szczegóły zaprezentował 7 marca 2014 roku minister kultury i dziedzictwa narodowego Bogdan Zdrojewski podczas uroczystości w Pałacu Prezydenckim w Warszawie – informujący o 13-punktowym wzroście wydatków na zakup nowości (w sumie wydano ponad 73 mln zł, przy czym do bibliotek publicznych zakupiono 3 mln książek, w tym 1 mln za środki pochodzące z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego), zahamowaniu trwającego od 9 lat spadku liczby wypożyczeń (w 2012 roku wypożyczono lub udostępniono na miejscu o 287 tys. więcej książek niż w 2011) oraz zwiększeniu się liczby zarejestrowanych użytkowników bibliotek (wzrost jedynie o 0,2 punktu, ale – dla porównania – w 2011 roku spadek o 2,1, a w 2010 roku spadek o 2,2 punktu

Marii Gutry, formy pracy wyszczególnione w publikacjach m.in. Jadwigi Andrzejewskiej, Jacka Wojciechowskiego, Michała Zająca, Grażyny Lewandowicz-Nosal.

26 ENCORE. <http://katalogi.bn.org.pl/iii/encore/?lang=pol> [dostęp online: 15.09.2018].

27 Polska Bibliografia Bibliologiczna. <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?Bm=12> [dostęp online: 15.09.2018].

28 NUKAT. <http://centrum.nukat.edu.pl/> [dostęp online: 15.09.2018].

29 ISAP. <http://isap.sejm.gov.pl/> [dostęp online: 15.09.2018].

procentowego)³⁰. Badania głównego ośrodka monitorującego pracę polskich bibliotek, Biblioteki Narodowej, wskazują także, że biblioteki z wynikiem 22,7% znajdują się na trzecim miejscu wśród źródeł pozyskiwania książek, po zakupach (38,2%) oraz wypożyczaniu od znajomych i rodziny (26,4%). Informacje statystyczne, którymi posługiwano się w pracy, obejmują lata 1989–2015. Starano się uwzględnić także inne materiały o charakterze sumującym i oceniającym, w tym programy promocji czytelnictwa MKiDN.

Jednym z czynników, który przyczynił się do zahamowania tendencji spadkowej dotyczącej czytelnictwa, jest jego animacja traktowana jako zespół długofalowych działań realizowanych przez bibliotekarzy. Pojęcie animacji czytelnictwa na początku lat 90. XX wieku wprowadziła Joanna Papuzińska, definiując ją jako: „zajęcia kulturalne, które mają w konsekwencji doprowadzić do książki i czytelnictwa”³¹. Tym samym badaczka, wykorzystując swoje doświadczenia bibliotekarskie, zainicjowała rozważania nad funkcjami biblioteki dziecięcej – wyrażając opinię, że biblioteka może być miejscem zaistnienia wszystkich form aktywności rozbudzających inteligencję dziecka i jego wrażliwość. „Animacja” etymologicznie pochodzi od łacińskiego *anima* – „dusza”, natomiast *anime* znaczy „ożywiać”. Zatem inaczej animację można nazwać ożywianiem, kreowaniem, zachęcaniem. W definicji animacji zamieszczonej w *Nowym słowniku pedagogicznym* uwzględniono różne jej funkcje: edukacyjną, komunikacyjną, integracyjną, kulturową³². J. Papuzińska określa mianem animacji metody pracy, których treścią i podstawą jest motywowanie dzieci, młodzieży oraz dorosłych do podejmowania decyzji o realizacji zadań i urzeczywistnianiu określonych wartości. Według tej definicji bibliotekarz-animator ma za zadanie wyzwalać autoekspresję przez podejmowanie różnorodnych form pracy z czytelnikiem, takich jak konkursy, quizy, wystawy, spotkania autorskie, akcje propagujące czytanie, zajęcia biblioterapeutyczne czy lekcje literackie.

Postrzeganie książki dla młodego odbiorcy jako mniej wartościowej od tej pisanej z myślą o dorosłym czytelniku było powszechne jeszcze w latach 90. XX wieku i przyczyniało się do tego, że badania dotyczące literatury dla dzieci nie zawsze doceniano. Takie przekonanie co do książki dziecięcej rzutowało również na pojęcie biblioteki dziecięcej i pracy z młodym czytelnikiem. Uważano

30 Specjalne wyróżnienia odebrali wówczas bibliotekarze i inni pracujący na rzecz bibliotek, którzy szczególnie wyróżnili się w 2013 roku swoimi działaniami i zostali docenieni w konkursach Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, Akademii Orange oraz Instytutu Książki (*Stan bibliotek publicznych w Polsce*. <http://www.mkidn.gov.pl/pages/posts/stan-bibliotek-publicznych-w-polsce-4503.php> [dostęp online: 15.09.2018]).

31 J. PAPUZIŃSKA: *Książki, dzieci, biblioteka*. Warszawa 1992.

32 W. OKOŃ: *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa 2001, s. 25.

tego typu pracę za nieskomplikowaną i niewymagającą specjalistycznej wiedzy, nie wspominając już o marketingu. W 2000 roku ukazała się praca Michała Zająca dotycząca promocji książki dziecięcej. Publikacja ta w pewnym stopniu przyczyniła się do zmiany dotychczasowego trendu. Autor potraktował książkę dla dzieci jako obiekt badań podlegający prawom rynku (koncepcja produktu totalnego oraz kwestia etyki reklamy skierowanej do dzieci) oraz, w niewielkim zakresie, uwzględnił rolę biblioteki w systemie promocji niekomercyjnej³³. Od tego czasu minęło jednak ponad 15 lat, które w rozwoju bibliotek były krokiem milowym. Realizowano w tym czasie ogólnopolskie programy wspomagające modernizację i animację – całkowicie zmieniła się oferta kulturalna i możliwości promocji biblioteki oraz jej współpracy z otoczeniem. Zagadnieniami nowoczesnego budownictwa bibliotecznego i funkcjonowania w otoczeniu społecznym bibliotek XXI wieku zajął się Tomasz Kruszewski. W publikacji *Przestrzenie biblioteki* autor nie odniósł się jednak do animacji czytelnictwa dziecięcego³⁴. W 2013 roku na rynku wydawniczym pojawiła się teoretycznie nowa publikacja dotycząca promocji książki dziecięcej w aspekcie biblioteki³⁵, ale szkice w niej zamieszczone miały swoje pierwodruki w innych źródłach i w większości są to powtórzenia i teksty oparte na poprzednich badaniach (koncepcja produktu totalnego przedstawiona na podstawie filmu animowanego *Pocahontas* z 1995 i jego drugiej części z 1998 roku, choć swego czasu bardzo popularnych, to obecnie rzadko kiedy kojarzonych przez dzieci, dorastające w erze Pinkie Pie, Wampirków i Raven Quen³⁶).

Większość publikacji dotyczących współczesnej biblioteki zawiera opisy czy analizy makrootoczenia i rynku książki, z którymi również warto się zapoznać³⁷. Niewiele natomiast ukazują się w Polsce publikacji dokumentujących

33 M. ZAJĄC: *Promocja książki dziecięcej*. Warszawa 2000.

34 T. KRUSZEWSKI: *Przestrzenie biblioteki. O symbolicznej, fizycznej i społecznej obecności instytucji*. Toruń 2012.

35 G. LESZCZYŃSKI, M. ZAJĄC: *Książka i młody czytelnik. Zbliżenia, oddalenia, dialogi. Studia i szkice*. Warszawa 2013.

36 Produktem totalnym w latach 2010–2015 można nazwać ściśle powiązane ze sobą teksty i towary licencjonowane przez globalną korporację, np. The Walt Disney Company. Utwory (książki, komiksy, kalendarze, animacje) są zsynchronizowane z gadżetami, ubraniami i zabawkami firmowanymi wizerunkiem postaci z emitowanych bajek telewizyjnych, takich jak: *My Little Pony*, *Monster High* (lalki Barbie ucharakteryzowane na wampiry i wilkołaki, które uczęszczają do szkoły) oraz *Ever After High* (dzieci słynnych postaci z baśni tradycyjnych, np. Raven Quen jako dobra córka złej królowej z baśni o Królowie Śnieżce).

37 Por. P. DOBROŁĘCKI, E. TENDERENDA-OŻÓG: *Rynek książki w Polsce 2011. Who is who*. Warszawa 2011; A. DZIADKIEWICZ-ILKOWSKA: *Targi jako narzędzie kreowania wizerunku firmy*. Toruń 2010; M. KISIŁOWSKA: *Biblioteka w sieci – sieć w bibliotece*. Warszawa 2010; B. KLUKOWSKI: *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce*. Warszawa 2008; *Przyszłość bibliotek w Polsce*.

lub syntetyzujących rozwiązania stosowane w zagranicznych bibliotekach³⁸. Wydawnictwa zwarte, takie jak *Książnice narodowe świata* Bogdana Klukowskiego czy *Biblioteki dla dzieci i młodzieży za granicą* pod redakcją Haliny Wiącek, są przestarzałe. Informacje dotyczące oferty kulturalnej, programów imprez bibliotecznych, form pracy z czytelnikiem w bibliotekach zagranicznych w większości są dostępne w opracowaniach oryginalnych, drukowanych w Wielkiej Brytanii czy Niemczech, do których dostęp w Polsce jest ograniczony³⁹. W bibliotekach naukowych dominują publikacje obcojęzyczne wydane u progu XXI wieku, których autorzy skupiają się na zagadnieniach związanych z upowszechnianiem czytelnictwa⁴⁰, podczas gdy autorzy jednej z najnowszych prac –

Materiały z ogólnopolskiej konferencji, Warszawa, 12–13.10.2007 r. Red. J. SADOWSKA. Warszawa 2008; Z. DOBROWOLSKI: *Organizacja i zarządzanie. Zarys problematyki i metod.* Sulechów 2008; *Biblioteki pedagogiczne wobec wyzwań współczesnej oświaty. Materiały konferencji naukowej, Kalisz 11–12 maja 2006.* Red. D. WAŃKI. Kalisz 2008; *Marketing targowy. Vademecum wystawcy.* Red. H. MRUKA, A. KUCY. Poznań 2006; S. SIEKIERSKI: *Książka we współczesnej kulturze polskiej.* Pułtusk 2006; *Innowacyjność organizacyjna i zawodowa w bibliotekach. Materiały z konferencji bibliotekarzy województwa lubuskiego „Organizacja i zarządzanie biblioteką”, Kalsk, 21–22 września 2004 r.* Zielona Góra 2005; K. KALETA: *Międzynarodowe Targi Książki w Warszawie: historia i teraźniejszość.* Warszawa 2005; *Animacja współpracy środowiskowej.* Red. M. MENDEL. Toruń 2004; *Cała Polska Czyta Dzieciom: scenariusz imprezy czytelnicznej.* Oprac. J. KUMIEGA. Wrocław 2002; *Targi jako instrument marketingu.* Katowice 2001; *Prognozy dla książki.* Red. Ł. GOŁĘBIEWSKI, K. MASŁOŃ. Warszawa 1999; J. WOJCIECHOWSKI: *Organizacja i zarządzanie w bibliotekach.* Warszawa–Kraków 1998; J. SÓJKA: *Promocja w strategii marketingowej biblioteki.* Poznań 1994; „Międzynarodowe Targi Książki” [Warszawa] 1959.

38 *Dzieci, młodzież...*; A. NOSEK: *Tydzień Książki Dziecięcej w bibliotekach angielskich.* „Bibliotekarz” 2009, nr 6, s. 20–22; G. LEWANDOWICZ-NOSAL: *Biblioteki dla dzieci wczoraj i dziś. Poradnik.* Warszawa 2008; B. KLUKOWSKI: *Książnice narodowe świata.* Warszawa 2005; *Pedagogika w Europie i na świecie. Bibliografia pedagogiczna 1989–1998.* Red. R. MAŁACHOWSKI. Warszawa – Zielona Góra 2004; *Bibliotekarstwo publiczne w krajach Unii Europejskiej. Materiały z konferencji, Poznań–Sieraków, 2–4 października 2002 r.* Red. J. STOLTMANN-PRĘDKA. Poznań 2002; *Biblioteki publiczne wobec Unii Europejskiej. Materiały pokonferencyjne. Przesiek–Chełmża, 17–19.09.2001 r.* Red. J. KRAJEWSKI, D. SAWICKA. Toruń 2002; *Nowoczesne tendencje w kształceniu oświatowych kadr kierowniczych w Polsce i Wielkiej Brytanii.* Red. D. EKIERT-GRABOWSKA, D. OLDROYD. Katowice 1998; *Zarządzanie biblioteką. Najnowsze kierunki w bibliotekarstwie brytyjskim. Wybór tekstów.* Red. I. KEMP, T. WILDHARDT. Warszawa 1998; *Biblioteki dla dzieci i młodzieży za granicą.* Red. H. WIĄCEK. Warszawa 1971.

39 Usługę taką oferują księgarnie, m.in.: Co-Liber, Kraina Książek, Book Cite czy istniejąca od 1990 roku i specjalizująca się w sprowadzaniu książek dla bibliotek Press – Import Wydawnictw Naukowych.

40 *Reading remixed. New approaches to library services for teenagers.* Ed. I. DODDS. [Great Britain] 2003; J. BRIEN: *Dienstleistungen für Kinder und Jugendliche an öffentlichen Bibliotheken. Standortbestimmung und Perspektiven.* Berlin 2003; *Take them to the library! Early years provision in children's libraries.* Ed. S. WILKIE. [Great Britain] 2002; *All our*

Natalia I. Gendina i Lesley Farmer szczególnie nacisk kładą na *information literacy* oraz na promocję czytania i biblioteki⁴¹.

W przygotowaniu książki zastosowano różne metody służące gromadzeniu i porządkowaniu materiału naukowego oraz umożliwiające podsumowanie wyników badań i formułowanie wniosków⁴². Do wspomnianej już metody analizy

children. Social inclusion and children's libraries. Ed. L. SIM. [Great Britain] 2001; *Bridging the Digital Divide. ICT in children's libraries*. Ed. S. JONES. [Great Britain] 2001; *A place for children. Public libraries as a major force in children's reading*. Eds. J. ELKIN, M. KINNEL. London 2000; A. EVERALL: *Stories from the Web* <http://www.storiesfromtheweb.org/>. *A project investigating the use of the Internet in children's libraries to stimulate creative reading among children aged 8–11*. [Great Britain] 2000; *Read smarter not harder. Reading promotions for children's libraries*. Ed. Ch. HALL. [Great Britain] 2000; *Children's plus. A national standard for surveying children and young people in public libraries and the community*. London 1997; *The children's book market. An overview*. [Great Britain] 1995; *Contemporary juvenile reading habits. A study of young people's reading at the end of the century*. [Great Britain] 1994; *Jugend und Bibliotheken Fachtagung. Zum 2 Oktoberseminar des fjs am 14.10.1992*. Hrsg. P. GERSTENBERGER. Berlin 1992; H. SALMEN: *Die Internationale Jugendbibliothek in München*. [b.m.] 1992; *Education and training of librarians in children's librarianship*. Ed. E. GLISTRUP. Ballerup 1986; S.G. RAY: *Children's librarianship*. London 1979.

41 N. GENDINA, L. FARMER: *Youth-serving libraries in Japan, Russia, and the United States*. Lanham 2012; zob. też: *Bibliotheken strategisch steuern. Projekte, Konzepte, Perspektiven*. Hrsg. A. MITTROWANN, M. MOTZKO, P. HAUKE. Bad Honnef 2011; K. KELLER-LOIBL: *Handbuch Kinder- und Jugendbibliotheksarbeit*. Bad Honnef 2009.

42 Podział metod badawczych ze względu na ich zastosowanie na poszczególnych etapach pracy badawczej wprowadzony przez Eugeniusza Ścibora. W doborze metod badawczych korzystano z różnego rodzaju opracowań: *Badanie, dojrzwianie, rozwój (na drodze do doktoratu). Tożsamość naukowa lub dojrzałość metodologiczna jako konieczne warunki dobrej koncepcji badań własnych*. Red. F. SZŁOSKA. Warszawa–Radom 2012; *Bibliologia i informatologia*. Red. D. KUŹMINA. Warszawa 2011; K. CHARMAZ: *Teoria ugruntowana: praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. Przeł. B. KOMOROWSKA. Warszawa 2009; *Nowy leksykon metodologiczny*. Red. K. CZARNIECKI. Sosnowiec 2009; A. MASZKE: *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Rzeszów 2008; *Bibliologia. Problemy badawcze nauk humanistycznych*. Red. D. KUŹMINA. Warszawa 2007; *Między przeszłością a przyszłością. Książka, biblioteka, informacja naukowa – funkcje społeczne na przestrzeni wieków*. Red. M. PRÓCHNICKA, A. KORYCIŃSKA-HURAS. Kraków 2007; S. NOWAK: *Metodologia badań społecznych*. Warszawa 2007; J. SZTUMSKI: *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Katowice 2005; J. APANOWICZ: *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*. Warszawa 2005; Z. HAJDUK: *Ogólna metodologia nauk*. Lublin 2005; *Spółczesność informacyjna i jej technologie*. Red. B. SOSIŃSKA-KALATA. Warszawa 2004; J. APANOWICZ: *Metodologia badań*. Toruń 2003; E. BABBIE: *Badania społeczne w praktyce*. Przeł. W. BETKIEWICZ et al. Warszawa 2003; C. CEMPEL: *Nowoczesne zagadnienia metodologii i filozofii badań. Wybrane zagadnienia dla studiów magisterskich, podyplomowych i doktoranckich*. Poradnik. Radom 2003; J. RATAJEWSKI: *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa, czyli wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Warszawa 2002; K. KONECKI: *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*.

i krytyki źródeł odwołano się również w przypadku stron WWW. Przeanalizowano kilka tysięcy polskich i zagranicznych bibliotecznych stron internetowych oraz kont na portalach społecznościowych. Następnie przeprowadzono badania empiryczne, których celem było ustalenie oferty kulturalnej polskich bibliotek. Poszukiwano odpowiedzi na pytania:

- Jaką ofertę kulturalną biblioteki proponują młodym odbiorcom?
- Czy promocja literatury przekłada się na promocję biblioteki i zwiększenie czytelnictwa?
- Jak wpływa współpraca bibliotek i autorów ze szkołami i instytucjami kultury na promocję książki dziecięcej?

Kolejny etap stanowiła diagnoza obejmująca wybrane biblioteki zagraniczne, które stosowały rozwiązania warte uwagi, i tu z kolei stawiano pytania o przyczyny sukcesu oraz sposoby promocji bibliotecznej i pracy z czytelnikiem dziecięcym. Tak sformułowane problemy wymagały holistycznego ujęcia oraz zastosowania metod ilościowych i jakościowych. Wykorzystano metodę *case study*, metodę analizy porównawczej oraz elementy metod: statystycznej, systemowej i modelowania.

W badaniach realizowanych w latach 2010–2014 jako główną zastosowano metodę *case study*, przy czym posługiwano się techniką obserwacji jawnej, uczestniczącej i nieskategoryzowanej (planowanej, ale przeprowadzonej swobodnie w zależności od konkretnego przypadku). Na pierwszym etapie badań, w latach 2010–2012, podstawową próbę badawczą stanowiły biblioteki w województwie śląskim, grupa ta objęła 71 placówek⁴³. Na drugim etapie odwiedzane

Warszawa 2000; F. SZTABIŃSKI: *Ankieta pocztowa i wywiad kwestionariuszowy*. Warszawa 1997; R. KOLMAN: *Poradnik dla doktorantów i habilitantów*. Bydgoszcz 1996; T.S. KUHN: *Dwa bieguny. Tradycja i nowatorstwo w badaniach społecznych*. Przeł. S. AMSTERDAMSKI. Warszawa 1996; J. PIETER: *Metodologia pracy naukowej*. Katowice 1965; W.J. BEVERIDGE: *Sztuka badań naukowych*. Przeł. L. ŻEBROWSKI. Warszawa 1963.

43 Obecne województwo śląskie jest jednym z najbardziej zróżnicowanych pod względem kultury i tradycji województw w Polsce. Położone na obszarze Niziny Śląskiej, Wyżyny Śląsko-Krakowskiej, Kotliny Oświęcimskiej, Pogórza Zachodniobeskidzkiego i Beskidów Zachodnich, po reformach administracyjnych, m.in. z 1999 roku, obejmuje wschodnią część historycznych ziem Górnego Śląska i część zachodniej Małopolski, w tym Zagłębie Krakowskie, Żywiecczyznę, Częstochowę i Zagłębie Dąbrowskie (dawne województwo katowickie, opolskie, bielskie, częstochowskie i część krakowskiego). Nie bez znaczenia jest także fakt, że od południa graniczy z Czechami i Słowacją, co skutkuje współpracą z tymi państwami oraz obecnością mniejszości narodowych (Cieszyn, Bielsko-Biała). Województwo śląskie jest obszarem wielokulturowym, ukształtowanym przez wpływy zamieszkującej go ludności pochodzenia polskiego, niemieckiego, czeskiego oraz żydowskiego (dzieje regionu, zachodzące w nim procesy społeczne są typowe dla regionów przygranicznych). Gęstość zaludnienia wynosi 372 osoby na km² i jest najwyższa w Polsce; w granicach województwa znajdują się też Świętochłowice – do niedawna najgęściej zaludnione miasto w Polsce

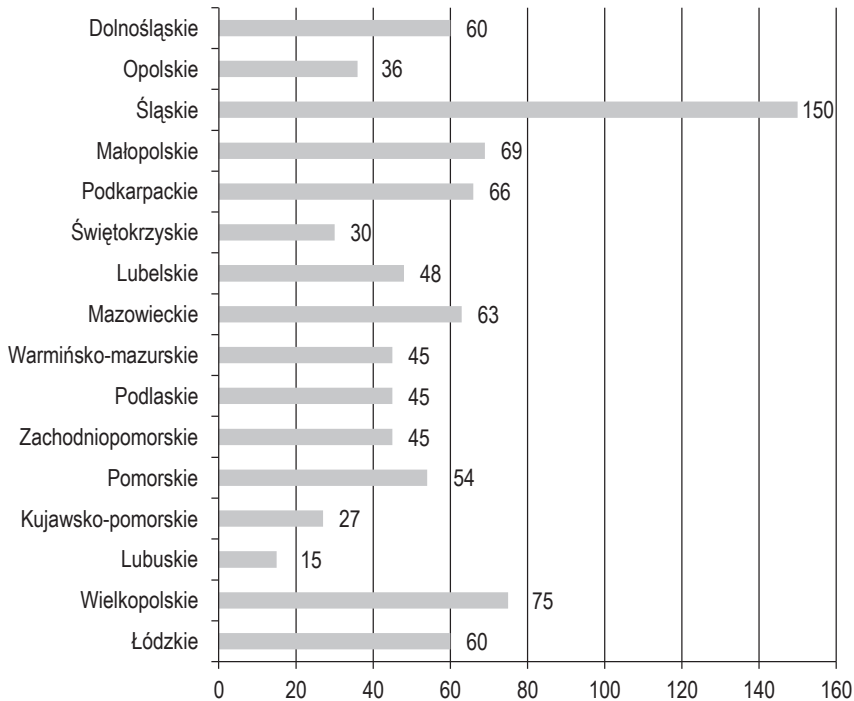
były biblioteki w Polsce wyselekcjonowane w trakcie analizy stron internetowych (2011–2014). Szczegółowe omówienie wyników badań ogólnopolskich znajduje się w publikacji *Biblioteka aktywnie promująca książkę dziecięcą*⁴⁴. Trzeci etap badań polegał na wizytacji wybranych bibliotek zagranicznych (w Wielkiej Brytanii i Niemczech) i tym samym praca obejmuje materiał empiryczny z odwiedzin 31 londyńskich bibliotek (w tym filii bibliotecznych) oraz 23 berlińskich placówek do roku 2013. Najdłużej trwał drugi etap badań – do 2014 roku odwiedzono 90 bibliotek, m.in. w Chrzanowie, Gdańsku, Gdyni, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Poznaniu, Radomiu, Sopocie, Warszawie, Wrocławiu. Dodatkowo, po zakończeniu badań i analiz, w 2016 roku przeprowadzono badanie kontrolne obejmujące polskie mediateki w Gdańsku, Opolu, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu, Zielonej Górze. Na każdym z wymienionych etapów wykorzystano technikę wywiadu *quasi*-standaryzowanego. Wywiady przeprowadzono z bibliotekarzami, na podstawie listy problemów, które należy poruszyć w trakcie rozmowy.

Kolejne badanie, tym razem techniką ankietową, trwało od października do grudnia 2013 roku i objęło biblioteki publiczne w całej Polsce. Za narzędzie badawcze posłużył kwestionariusz ankiety (Aneks 1) przesyłany na adresy mailowe bibliotek (często po uprzednim kontakcie telefonicznym i poproszeniu o wypełnienie kwestionariusza, który zostanie wysłany jako załącznik do wiadomości elektronicznej). Przygotowanie do badania polegało na założeniu kont mailowych (badanie.bibliotek@gmail.com i a.doctoral.dissertation@gmail.com) oraz utworzeniu bazy teleadresowej. Kwestionariusz ankiety składał się z metryczki i 14 pytań – w większości zamkniętych i półotwartych oraz 1 pytania otwartego. W przypadku każdego pytania opatrzonego odpowiedziami do wyboru można było zaznaczyć kilka z nich jednocześnie. Przeprowadzenie właściwych badań poprzedzono badaniem pilotażowym, wykonanym na przełomie listopada i grudnia 2012 roku, które pozwoliło sprawdzić, czy pytania są zrozumiałe dla potencjalnych respondentów. Wyniki badania pilotażowego były zbieżne z wynikami badania właściwego, dlatego nie będą omawiane.

(obecnie trzecie, po Legionowie i Piastowie) oraz drugi spośród najgęściej zaludnionych powiatów w Polsce – powiat wodzisławski (552 osoby na km²). Najgęściej zaludniony jest centralny obszar województwa – ponad 1000 osób na km². Źródło: *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2014 r.* Warszawa 2014. <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/powierzchnia-i-ludnosc-w-przekroju-terytorialnym-w-2014-r-,7,11.html> [dostęp online: 15.09.2018]; *Tabele demograficzne – stan na 30.06.2014 roku.* <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx> [dostęp online: 15.09.2018].

44 M. GĘBORSKA: *Biblioteka aktywnie promująca książkę dziecięcą...* Obie publikacje dopełniają się, jako że stanowiły złożoną z 7 rozdziałów pracę doktorską autorki. Rozdziały 2, 3, 4 ukazały się jako wspomniana *Biblioteka aktywnie promująca książkę dziecięcą* – monografia o walorach poradnika, natomiast rozdziały 1, 5, 6, 7 złożyły się na koncepcję przedstawioną szerzej w niniejszym opracowaniu.

Ze względu na rozwiązania prawne zdecydowano się nie umieszczać ankiety w serwisach typu Ankieta.pl⁴⁵. W badaniu wzięły udział 902 biblioteki z całej Polski, spośród nadesłanych kwestionariuszy odrzucono te, które zafałszowałyby obraz całości, ponieważ nie spełniały warunku kompletności odpowiedzi, lub te, których autorzy źle zinterpretowali pytania lub udzielili sprzecznych odpowiedzi (w kwestionariuszu umieszczono 2 pytania sprawdzające wiarygodność). Ostatecznie interpretacji podlegało 888 wypełnionych kwestionariuszy. Najwięcej kwestionariuszy odesłano z województw: śląskiego (16,9%), wielkopolskiego (8,4%) oraz małopolskiego (7,8%). Najmniej danych dotarło z bibliotek województwa kujawsko-pomorskiego (3%) oraz lubuskiego (1,7%).

Wykres W.1

Badanie ankietowe – liczba otrzymanych kwestionariuszy z poszczególnych województw

Źródło: opracowanie własne.

⁴⁵ Wyciąg z regulaminu serwisu Ankieta.pl: „3.5. Usługodawca zastrzega sobie możliwość umieszczania w ankietach Użytkownika reklam. 3.6. Usługodawca posiada pełne prawo do ankiet przeprowadzonych za pośrednictwem Serwisu oraz ich wyników, z wyjątkiem ankiet premium. Prawo to jest niewyłączne i przysługuje również Użytkownikowi, który jest twórcą ankiety” (<http://www.ankieta.pl/> [dostęp online: 18.07.2016]).

Równolegle prowadzono badanie ankietowe bibliotek w 3 europejskich stolicach: Londynie, Paryżu i Berlinie, za pomocą kwestionariusza o tej samej treści, przygotowanego w języku angielskim (Aneks 2). Dla zapewnienia wiarygodności wyników ustalono warunek uzyskania odpowiedzi na ankietę z minimum 30 bibliotek w danym mieście. Niestety w przypadku Berlina nie otrzymano wymaganej liczby zwrotów. Udało się jednak zgromadzić dane dotyczące bibliotek publicznych w Londynie i Paryżu. Przykładowe, wypełnione arkusze znajdują się w Aneksie 3. Podobnie jak w przypadku badania polskich bibliotek, kwestionariusze rozsyłano z konta pocztowego w bezpłatnym serwisie Gmail, w którym (w odróżnieniu od innych darmowych kont pocztowych) na końcu wiadomości nie są umieszczane reklamy, a dzięki przynależności usługi do popularnej firmy Google i międzynarodowemu rozszerzeniu „.com” adres rozpoznawany jest przez internautów na całym świecie. W ankiecie wzięło udział 61 brytyjskich bibliotek (z 400, do których przesłano kwestionariusz), w tym 54 oddziały z Londynu, które ostatecznie jako jedyne były brane pod uwagę w analizie danych. Odpowiedzi z bibliotek m.in. w Birmingham (Anglia), Brechin (Szkocja) czy Carmarthenshire (Walia) zostały potraktowane jako wskazówki do dalszych poszukiwań. Ponadto otrzymano 33 kwestionariusze z bibliotek paryskich (spośród 80, do których skierowano prośbę o wypełnienie ankiety). Spośród bibliotek francuskich najchętniej współpracowały mediateki, w tym Médiathèque Edmond Rostand, Médiathèque Marguerite Yourcenar i Bibliothèque François Villon, których pracownicy udzielili wyczerpujących informacji oraz chętnie dzielili się doświadczeniami.

Konkludując – w programie badawczym wzięto pod uwagę osiem typów źródeł: odpowiedzi uzyskane w trakcie ogólnopolskiej i zagranicznej ankiety, wypowiedzi bibliotekarzy i czytelników zebrane z użyciem scenariusza, materiały promocyjne zebrane w bibliotekach i podczas targów książki, strony internetowe bibliotek publicznych, dokumentację biblioteczną-statystyczną, publikacje z wydawnictw zwartych i czasopism fachowych, raporty o stanie czytelnictwa i bibliotek oraz opracowania Głównego Urzędu Statystycznego. Główną metodą zastosowaną w książce, jak wspomniano, jest metoda modelowania, użyta w celu przedstawienia zasadniczych działań oraz funkcji bibliotek w systemie społecznym. Na podstawie badań dokonano typologii imprez bibliotecznych przeznaczonych dla dzieci i młodzieży. W każdej z wyróżnionych grup wskazano imprezy modelowe. Sporządzono profil aktywnego bibliotekarza i profil biblioteki, w której podejmuje się współpracę z autorami literatury dziecięcej i młodzieżowej. Metodą indukcyjną wyprowadzono wnioski ogólne dotyczące oferty kulturalnej dla dzieci i młodzieży. Wyniki badań pozwalają stwierdzić, że działalność kulturalna staje się sposobem na przetrwanie bibliotek w XXI wieku (prognozuje się w najbliższych latach wyraźną dominację funkcji

społecznej bibliotek nad funkcją informacyjną) oraz że promocja literatury jest równocześnie promocją biblioteki, ale nie jest równoznaczna z promocją czytelnictwa. Badania wykazały ponadto, że na polskim rynku wydawniczym brakuje poradników ukazujących sprawdzone sposoby promocji książki dziecięcej w bibliotece oraz promocji samej biblioteki. Brakuje również publikacji na temat działalności i oferty bibliotek zagranicznych oraz porównania tych działań i ukazania pozytywnych przykładów, które mogłyby zainspirować bibliotekarzy w Polsce.

W książce starano się utrzymać przejrzysty i logiczny układ. Każdy rozdział zaczyna się ogólnymi, teoretycznymi rozważaniami, po których, w wyodrębnionych podrozdziałach, zostały zamieszczone informacje i analizy szczegółowe. Każdy z czterech rozdziałów jest zakończony krótkim podsumowaniem. Rozdział 1 ukazuje funkcjonowanie bibliotek polskich po drugiej wojnie światowej – ich typologię i organizację, uwarunkowania prawne i funkcjonalne oraz kontekst historyczny i wyzwania w XXI wieku. Jest to jedyny rozdział, w którym nie odwoływano się do wyników badania ankietowego.

Otoczenie zewnętrzne polskich bibliotek i ich współpracę z innymi instytucjami (pytanie 8 w ankiecie ogólnopolskiej) przedstawiono w rozdziale 2. Znalazły się tu materiały zgromadzone podczas targów książki i wizyt w instytucjach kulturalno-oświatowych oraz informacje dotyczące konkursów literackich i nagród, które determinują wybory czytelników i bibliotekarzy (jako jeden z czynników wyznaczających współpracę z danym autorem). W kontekście promocji książki dziecięcej warto przyrzeć się targom książki w Polsce oraz przeanalizować obecność na tego typu imprezach autorów i bibliotekarzy. Mimo bogatej historii i ogromnej roli targów jako elementu strategii marketingowej brakuje publikacji poświęconych ich bezpośredniemu wpływowi na popyt i podaż książki. Na polskim rynku wydawniczym w ogóle nie ukazały się takie pozycje. W związku z dostrzeżeniem szansy promocji instytucji kultury, stanowiącej nowy kierunek, w którym zmierzają tego typu imprezy organizowane na początku XXI wieku, postanowiono podrozdział zakończyć wnioskami, które powinny okazać się pomocne dla bibliotekarzy. Ponadto krótko scharakteryzowano czytelnice kampanie, w które biblioteki obsługujące młodego czytelnika angażują się najczęściej.

Rozdział 3 dotyczy wybranych inicjatyw zagranicznych, m.in. w Wielkiej Brytanii, Francji, Skandynawii i Stanach Zjednoczonych, i oparty jest przede wszystkim na analizie stron WWW bibliotek publicznych, wynikach zagranicznej ankiety oraz materiałach zebranych podczas wizyt w bibliotekach (Wielka Brytania, Niemcy). Pod uwagę wzięto również badania amerykańskiej uczelni Central Connecticut State University prowadzone w latach 2012–2015, według których za najbardziej rozwiniętą można uznać sieć bibliotek publicznych na

Łotwie, w Estonii, Norwegii, Islandii oraz Polsce⁴⁶. Kontekst zagraniczny wydaje się wyjątkowo cenny w aspekcie komparacji i ekstrapolacji. Dostrzeżone w trakcie prowadzonej analizy relacyjne kontaminacje stały się jedną z podstaw wniosków zaprezentowanych w końcowej części pracy.

W rozdziale 4 przedstawiono działania wybranych bibliotek (metoda *case study*, obserwacja podczas wizyty) oraz wskazano strategie uznane za wzorcowe. Publikację zamykają przedstawione wnioski na temat działań bibliotek skierowanych do młodego odbiorcy, scalone w tytułowy model.

Uzupełnienie pracy stanowią: aneksy, bibliografia przedmiotowa w układzie alfabetycznym z uwzględnieniem typu źródła (wydawnictwa ciągłe, zwarte, artykuły) i netografia (podział tematyczny), wykaz wykresów, tabel, fotografii, rycin i schematów oraz indeks osobowy i indeks przedmiotowy.

* * *

Dziękuję pracownikom bibliotek za przychylność i liczny udział w prowadzonych przeze mnie badaniach. Dziękuję mojej Rodzinie, w szczególności Mamie Lucjannie Gęborskiej, i wszystkim, którzy wspierali moją decyzję podjęcia pracy naukowo-badawczej.

Marlena Gęborska

46 World's Most Literate Nations (WMLN) 2016. <http://www.ccsu.edu/wmln/rank.html> [dostęp online: 15.09.2018].